

ความเป็นมาของประเพณีไหว้ครูของไทยในสถานศึกษา
และความหมายของสิ่งสัญลักษณ์ที่ใช้ในการไหว้ครู
Background in Thai Teachers Respect Ceremony in Thai school
and the Meanings of Symbols that use in Ceremony

วนิดา บำรุงไทย¹ | Wanida Bamrungthai

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะวิเคราะห์ความเป็นมาของประเพณีไหว้ครูในสถานศึกษาของไทย และความหมายของสิ่งที่ใช้ไหว้ครูโดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร ผลการศึกษาพบว่าประเพณีไหว้ครูของไทย มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเริ่มตั้งแต่การไหว้ครูเป็นส่วนบุคคล จนพัฒนาเป็นการไหว้ครูอย่างเป็นแบบแผนในสถานศึกษา ด้วยค่านิยมที่ถือว่าครูเป็นบุคคลที่ควรเคารพในฐานะผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ศิษย์ ส่วนสิ่งไหว้ครู ที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ หญ้าแพรก ดอกมะเขือ ดอกเข็ม รวมทั้งข้าวตอกและดอกกรัณีน ได้มีการให้ความหมาย ในบริบทของสังคมไทยอันเป็นที่เชื่อกันมาอย่างยาวนาน แต่ผลการศึกษาวิจัยพบว่าสิ่งสักการะครูดังกล่าว นั้น ไทยน่าจะรับมาจากคติของฮินดูที่ใช้บูชาเทพเจ้าทั้งสี่น กล่าวคือ หญ้าแพรกใช้บูชาพระพิฆเนศ ดอกเข็มและดอกกรัณีน บูชาพระศิวะ ข้าวตอกบูชาพระสรัสวดีและพระพรหม และบางกลุ่มก็บูชาพระอุมาด้วย ส่วนดอกมะเขื่อนั้น แม้จะไม่พบการใช้บูชาเทพ แต่ชาวฮินดูบางกลุ่มก็ใช้ใบมะเขือบูชาพระพิฆเนศ ส่วนการไหว้ครูสอนหนังสือของไทย ใช้ดอกมะเขื่อนั้น คงเป็นเพราะดอกมะเขื่อน่าจะหาง่ายกว่าดอกอัญชัน เนื่องจากเรือนครวัดไทยส่วนใหญ่ปลูกมะเขือ กันทั่วไปเพื่อใช้ประกอบอาหารหลายชนิด

คำสำคัญ: ความเป็นมาของประเพณีไหว้ครู, ความหมายของสิ่งที่ใช้ไหว้ครู, ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ใช้ไหว้ครู ของไทยกับสิ่งบูชาเทพเจ้าในคติฮินดู

¹ รองศาสตราจารย์, วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยนเรศวร Associate Professor, International College, Naresuan University

Abstract

This article has the objectives of this article were to analyze the background of the Thai Teachers Respect Ceremony in the school and the meaning of things used in this ceremony using the documentary research methodology. The result found that the Thai Teachers Respect Ceremony in the school has a long history beginning from an individual rite to a formal pattern in schools, with the value of respecting teachers as a person who provides knowledge to students. The symbolic objects used widely consisting of durva grass, eggplant flower, Ixora, popped rice, and crown flower have been given the meanings in the Thai context. These meanings have been accepted for a long time, however, these objects may have been influenced from Hinduism to worship of deity. Durva grass is used for Ganesh, Ixora and crown flower are used for Siva, popped rice is used for Sarasvati and Hanuman including Auma for some groups of people. For eggplant flower, there is no evidence for worship of God but some groups used the leaves of eggplant to worship Ganesh. In the Thai Teachers Respect Ceremony tradition in the school, only eggplant flowers have been used maybe because they are easier to find as Thai households commonly grow the eggplant trees for cooking.

Keywords: Teachers Respect Ceremony background, meanings of symbolic things in Teacher Respect Ceremony, relation between Thai symbolic things for Teacher Respect Ceremony and Hindu offering things

บทนำ

ธรรมเนียม	เป็นพยาน
เราก็ศิษย์มีอาจารย์	หนึ่งบ้าง
เราผิดท่านประหาร	เราชอบ
เราบ่ผิดท่านมล้าง	ดาบนี้คืนสนอง

(ไม่ปรากฏผู้แต่ง)

โคลงบทนี้เป็นบทกวีเบ็ดเตล็ดในเกร็ดประวัติของบุคคลผู้มีนามว่า ‘ศรีปราชญ์’ ซึ่งนักวิชาการวรรณกรรมไทยในปัจจุบันลงความเห็นว่ามีตัวตนจริง อาทิ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี้ หรือ พ. ณ ประมวญมารค ที่ทรงคัดค้านว่าศรีปราชญ์มิใช่ผู้แต่ง **กาศรวลศรีปราชญ์** รวมทั้งนักประวัติศาสตร์และนักวรรณกรรมส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องกันว่าศรีปราชญ์ไม่มีตัวตนจริง (ศรีปราชญ์, 2561) แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นของการประกาศตนว่า “เราก็ศิษย์มีครู” ของ ‘ศรีปราชญ์’ ในเรื่องเล่านี้ แสดงให้เห็นค่านิยมของคนไทยว่าการเป็นผู้มีครูเป็นความมีศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจที่โอ้อวดได้ สอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่าสังคมไทยให้ความเคารพครูเป็นอย่างสูง ทั้งยังเห็นได้จากนักวิชาการที่ต่างเห็นความสำคัญของการไหว้ครู ดังเช่น สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ราชบัณฑิตแห่งราชบัณฑิตยสภา กล่าวถึงการไหว้ครูว่า “ไม่ว่าจะเล่าเรียนศาสตร์ใด ศิษย์ทุกคนต้องกตัญญูต่อครูผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ ทั้งนี้ การไหว้ครูเป็นการสอนเรื่องความกตัญญูได้ดีที่สุด ขณะที่ชนก สาคกริ ราชบัณฑิตอีกท่านหนึ่งก็กล่าวว่า พิธีไหว้ครูดนตรีไทยเป็นการแสดงความเคารพผู้มีพระคุณ และวินดา พิงสุนทร ศิลปินแห่งชาติ แสดงความเห็นว่าการไหว้ครูเป็นพิธีที่ทำให้ศิษย์อ่อนน้อมถ่อมตัว ประพฤติตนดี ทั้งเป็นการเข้าสู่อารมณ์เป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดความภาคภูมิใจและความเชื่อมั่นในวิชาชีพอีกด้วย (สถาบันไทยศึกษา จุฬาฯ, 2563) ในทำนองเดียวกัน สิริชัยชาญ พักจำรูญ กล่าวว่า ความรู้ในแต่ละศาสตร์นั้นย่อมมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดทั้งสิ้น สังคมไทยจึงมีประเพณีไหว้ครูในสาขาวิชาการต่าง ๆ ที่สืบต่อถึงปัจจุบัน

เช่น ไหว้ครูดนตรี ไหว้ครูช่าง ไหว้ครูมวยไทย ไหว้ครูนาฏศิลป์ ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงกตัญญูท่วงทิวของศิษย์ต่อครูแล้วยังเป็นการบวรวงศาตน์ที่จะรับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากครูด้วยความวิริยะอุตสาหะ (สิริชัยชาญ พักจำรูญ, 2546, อ้างอิงใน ส.ท. ปัญญาผล ขำสัจจา, ม.ป.ป.) โดยเฉพาะในสถานศึกษาทุกระดับจะกำหนดให้มีการไหว้ครูเป็นเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ แม้ว่าในสถานศึกษาของไทยจะยังคงดำรงและสืบทอดประเพณีไหว้ครูอย่างเข้มแข็งแต่ก็ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีไหว้ครูและความรู้ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นวิชาการ บทความวิจัยฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้เรื่องประเพณีไหว้ครูในสถานศึกษาของไทยใน 2 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และ 2. เพื่อศึกษาความหมายของสิ่งที่ใช้ในการไหว้ครูในสถานศึกษาด้วยระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร ด้วยความคาดหวังว่าผลจากงานวิจัยฉบับนี้จะทำให้ได้รับความรู้และความเข้าใจอย่างกว้างขวางและลุ่มลึกยิ่งขึ้น เกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีไหว้ครู ตลอดจนความหมายของสิ่งที่ใช้ในการไหว้ครู ทั้งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ได้อย่างถ่องแท้ ดังที่ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ราชบัณฑิต กล่าวว่ “พิธีกรรมทั้งหลายควรกระทำด้วยความเข้าใจ รู้ความหมายและคุณค่า...” นั่นคือพิธีกรรมไหว้ครูตลอดจนพิธีกรรมอื่น ๆ อาจปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป แต่แก่นแท้แห่งความหมายของพิธีควรดำรงอยู่ ซึ่งจะทำให้มีการปฏิบัติอย่างเข้าใจและตระหนักในคุณค่า รวมทั้งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาและสืบสานอย่างถูกทิศทางต่อไป (สถาบันไทยศึกษา จุฬาฯ, 2563)

สรุปและอภิปรายผล

ในด้านประวัติความเป็นมาของประเพณีไหว้ครู พระยาอนุนามราชชนได้ให้ข้อมูลว่าประเพณีไหว้ครูของไทยนั้นมีมาช้านานนับตั้งแต่ยังไม่มียุคโรงเรียน ด้วยสังคมไทยมีความเชื่อพื้นฐานว่าการเล่าเรียนวิชาใด ๆ จะเกิดสัมฤทธิ์ผลนั้น ควรทำพิธีขึ้นครูหรือไหว้ครูเสียก่อน (เสฐียรโกเศศ, 2515, หน้า 454) การที่สังคมไทยให้ความสำคัญต่อการเป็นศิษย์ที่ “มีครู” จนเกิดประเพณีไหว้ครูเพื่อแสดงกตัญญูท่วงทิวตาคุณต่อครูอาจารย์ดังกล่าวนี้ น่าจะสืบเนื่องด้วยในสังคมไทยโบราณ หนังสือทั้งหลายต้องผลิตด้วยการเขียนหรือคัดลอกลงในใบลาน สมุดข่อยหรือสมุดไทย ด้วยกรรมวิธีที่เรียกว่า “จาร” คือเขียนด้วยเหล็กแหลม ซึ่งต้องใช้ทั้งเวลาและความวิริยะอุตสาหะอย่างมาก อีกทั้งเล่มสมุดไทยซึ่งทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น สมุดข่อยทำจากเปลือกต้นข่อย กระดาษสาทำจากต้นปอสา ก็ต้องผลิตขึ้นด้วยกระบวนการที่ยุ่งยากซับซ้อน (การทำหนังสือสมุดไทย, ม.ป.ป.) มิได้หาซื้อง่าย ใช้สะดวกทั้งกระดาษและเครื่องเขียนดังเช่นปัจจุบัน หนังสือวิชาความรู้หรือตำราทั้งหลายในสมัยก่อนจึงมีจำนวนการผลิตจำกัด ทำให้การศึกษาเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่ไม่อาจพึงพิงตำราได้มากนัก ยังต้องอาศัยบุคคลเป็นผู้ให้หรือถ่ายทอดความรู้เป็นสำคัญ บุคคลเหล่านี้อาจเป็นผู้อาวุโสในครอบครัวหรือในวงศ์ตระกูล หรือเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสังคม ที่เรียกว่า “ครู” หรือ “อาจารย์” หรือบางที่เรียกด้วยความเคารพนบอบว่า “พ่อครู” “แม่ครู” ด้วยเป็นแหล่งความรู้อันสำคัญยิ่ง นอกจากนี้ โดยทั่วไป ครูในสังคมไทยสมัยก่อนมักสอนหรือถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ศิษย์ด้วยใจ ไม่มีอามิสสินจ้าง ศิษย์จึงยังต้องสำนึกและกตัญญูรู้คุณต่อครู ด้วยเหตุดังกล่าวเหล่านี้ทำให้เกิดธรรมเนียมการไหว้ครู ซึ่งนอกจากจะเป็นการประกาศบวรวงศาตน์เป็นศิษย์แล้ว ที่สำคัญคือเป็นการแสดงความสำนึกบุญคุณและขอบคุนครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแก่ตน

สมัยเมื่อยังไม่มียุคสถานศึกษาอย่างเป็นระบบดังกล่าวนี้ ผู้ปกครองที่ต้องการให้ลูกหลานรู้หนังสือมักนำเด็กไปฝากเรียนกับพระภิกษุที่วัด (ส.พลายน้อย, 2553, หน้า 318-319) ดังที่พระยาอนุนามราชชนให้ข้อมูลว่าผู้ใหญ่จะหาวันฤกษ์ดีตามที่กำหนดในตำรา เพื่อนำเด็กไปฝากตัวกับพระที่จะช่วยสอนหนังสือให้พร้อมทั้งเครื่องบูชาครูหรือไหว้ครู (เสฐียรโกเศศ, 2515, หน้า 454) ครั้นเมื่อมีสถาบันการเรียนการสอนอย่างเป็นแบบแผนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และในพ.ศ. 2427 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงเพิ่มขึ้นตามวัดหลายแห่ง ทั้งในกรุงเทพฯ

และต่างจังหวัด (หอจดหมายเหตุ, 2016) โรงเรียนเหล่านี้ก็คงจะนำการไหว้ครูมาปฏิบัติด้วย ทั้งนี้ ส.พลายน้อย กล่าวว่าไม่มีหลักฐานว่ามีพิธีไหว้ครูในโรงเรียนเมื่อใด (ส.พลายน้อย, 2553, หน้า 448)

อย่างไรก็ตาม หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้บันทึกเล่าว่าพิธีไหว้ครูในโรงเรียนนั้นมีมานานแล้ว แต่บางช่วงก็ขาดหายไปบ้าง รวมทั้งไม่มีรูปแบบการปฏิบัติที่ชัดเจน จนกระทั่งใน พ.ศ. 2482 หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ผู้ก่อตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้ฟื้นฟูประเพณีไหว้ครูขึ้นที่โรงเรียนแห่งนี้ โดยจัดขึ้นในวันพฤหัสบดี เป็นพิธีใหญ่ดังตาม ประทับตา ประทับใจ จนได้รับความนิยมนำไปปฏิบัติทั่วประเทศ (งานประชาสัมพันธ์ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา, 2017) ต่อมาเมื่อหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสามัญศึกษา ได้แจ้งให้ทุกโรงเรียนทำพิธีไหว้ครูในระเบียบแบบแผนเดียวกัน เริ่มตั้งแต่ภาคต้น ในวันพฤหัสบดีที่ 28 พฤษภาคม 2486 โดยให้ตกแต่งพานไหว้ครูด้วยดอกไม้ กล้วยาแฟ และดอกมะเขือ (ประวัติและกิจกรรมในวันไหว้ครู บทสวดวันไหว้ครู, 2562) ปัจจุบัน สถานศึกษาส่วนใหญ่มักกำหนดวันไหว้ครูเป็นวันพฤหัสบดีแรก ๆ ในภาคต้นของปีการศึกษา (ส. พลายน้อย, 2553, หน้า 449) ที่กำหนดเป็นวันพฤหัสบดีนั้น เพราะในทางโหราศาสตร์ไทยถือตามคติฮินดูว่า พระพฤหัสบดีคือเทพแห่งสติปัญญา ความรู้ และพลังญาณ และเป็นครูของเทพทั้งมวล (Monkbot, n.d.)

ทั้งนี้ ก่อนจะพัฒนามาเป็นพิธีไหว้ครูในสถานศึกษาอย่างเป็นแบบแผนนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนในกรุงเทพฯ ได้เริ่มให้นักเรียนสวดบูชาพระคุณครู ดังที่สมเด็จพระยาตำราภานุภาพ ทรงเล่าในหนังสือ **ประวัติอาจารย์** ว่า ขณะพระองค์ผนวช เมื่อพ.ศ. 2418 (สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, ม.ป.ป.) ได้ทรงขอให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ช่วยประพันธ์ **คำนมัสการคุณานุคุณ** ให้นักเรียนใช้สวด ประกอบด้วยคำนมัสการพระพุทธรูปเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า สำหรับสวดเมื่อเริ่มเรียนตอนเช้า คำบูชาคุณบิดามารดา บูชาคุณครู สวดเมื่อเริ่มเรียนตอนบ่าย คำบูชาพระคุณพระมหากษัตริย์ และคำขอพรเทวดา สวดเมื่อจะเลิกเรียน **คำนมัสการคุณานุคุณ** นี้ ได้ใช้เป็นคำสวดในพิธีไหว้ครูในสถานศึกษาจนถึงปัจจุบัน (กรมสามัญศึกษา, 2528)

ในด้านสิ่งสักการะหรือบูชาครูนั้น พระยาอนูมานราชชนให้ข้อมูลว่าเมื่อลูกศิษย์ไปฝากตัวกับครูในวันฤกษ์ดีตามที่กำหนดในตำรา สำหรับบางครอบครัวที่จัดหาได้ ก็จะนำหมากพลู ดอกไม้ และรูปเทียน ไปคารวะครูด้วย ดอกไม้นั้นมักเป็นดอกมะเขือ ดอกเข็ม และกล้วยาแฟ เพื่อเป็นเคล็ดการตั้งสัตย์อธิษฐานว่าให้มีปัญญาแตกฉานเหมือนกล้วยาแฟและดอกมะเขือ เพราะทั้งสองสิ่งนี้งอกงามได้รวดเร็ว ทั้งให้ความคิดหลักแหลมเหมือนดอกเข็ม และให้เค็มเหมือนเกลือ (เสฐียรโกเศศ, 2515, หน้า 454 - 455)

ส่วนใน “คำไหว้ครู” ประพันธ์โดยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) ไม่ทราบเวลาประพันธ์ แต่ ส.พลายน้อยระบุว่าพิมพ์ในหนังสือ **คำนมัสการคุณานุคุณ พ.ศ. 2475** ของกระทรวงธรรมการ ซึ่งก็คือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน ระบุสิ่งสักการะครู 2 อย่างเท่านั้น คือกล้วยาแฟและดอกมะเขือ โดยให้ความหมายทำนองเดียวกับที่พระยาอนูมานราชชนอธิบาย ดังความว่า “ขอเดชบูชาคุณอธิษฐานอันนี้ จงบันดาลให้สติปัญญาของข้าพเจ้าแตกประดุจกล้วยาแฟ ดอกมะเขือ และให้งอกงามเจริญขึ้นโดยเร็วพลันนับแต่กาลวันนี้...” (ส.พลายน้อย, 2553, หน้า 448 - 449)

ด้านข้อมูลของกระทรวงวัฒนธรรม มีสิ่งสักการะครูเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งอย่างคือ ข้าวตอก โดยให้ความหมายในทำนองเดียวกัน แต่มีส่วนแตกต่างออกไปเล็กน้อย คืออธิบายว่าดอกมะเขืองอกงามได้รวดเร็วจึงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนปัญญา หมายถึงความพร้อมจะรับความรู้ได้อย่างรวดเร็ว กล้วยาแฟเปรียบเสมือนความพร้อมที่จะเรียนรู้เหมือนดังกล้วยาแฟที่แม้บางครั้งจะเหี่ยวเฉาไป แต่เมื่อใดที่ได้รับน้ำก็พร้อมจะเติบโตทันที ดอกเข็มคือขอให้มีความสติปัญญาแหลมคมดังดอกเข็ม ส่วนข้าวตอกนั้นคือให้มีปัญญาความคิดแตกฉานเพิ่มพูนรวดเร็วเหมือนข้าวตอกเมื่อได้รับความร้อน (LOVE THAICULTURE, 23 ม.ค. 2558)

เกี่ยวกับสิ่งสักการะหรือเครื่องบูชาครูนี้ แต่เดิมน่าจะมีได้กำหนดแน่นอนว่าจะเป็นสิ่งใด คงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ซึ่งบางทีอาจจัดให้เหมาะสมแก่ผู้รับด้วย ดังเช่นนายแพทย์กระแส ชนะวงศ์ ขณะอายุ 86 ปี ให้ข้อมูลว่าในวันแรกที่ท่านเข้าเรียน เมื่อ พ.ศ.2490 พี่ชายให้นำดอกไม้ ธูปเทียน พร้อมบุหรี่และไม้ขีดไฟ ไปไหว้ครู (วนิดา บำรุงไทย สัมภาษณ์ วันที่ 18 กรกฎาคม 2558) เพราะครูของท่านเป็นผู้ชายซึ่งคงสูบบุหรี่ด้วย ส่วน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ อายุ 71 ปี เล่าว่าเมื่อ พ.ศ. 2498 มารดานำไปเข้าโรงเรียนในวันเปิดภาคเรียน โดยนำดอกไม้ ธูปเทียน ไปไหว้ครูประจำชั้น (วนิดา บำรุงไทย สัมภาษณ์ วันที่ 24 กรกฎาคม 2563) ตรงกับข้อมูลของกระทรวงศึกษาธิการที่ระบุว่าครูในสถานศึกษานั้น เดิมจะทำในวันแรกที่เด็กเข้าเรียนหนังสือ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2528) อย่างไรก็ตาม อาจมีบางรายที่ผู้ปกครองพาลูกหลานเข้าเรียนพร้อมนำดอกไม้ไปไหว้ครูในวันพฤหัสบดี ดังเช่น วิลาสินี พักแพง อายุ 56 ปี เล่าว่าเข้าโรงเรียนใน พ.ศ. 2517 โดยมารดานำตัวไปที่ห้องเรียนในวันพฤหัสบดี พร้อมนำดอกไม้ตามที่ทำได้ 2-3 ดอก ธูปและเทียน ไปกราบครูประจำชั้น (วนิดา บำรุงไทย สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2563) ดอกไม้ที่ใช้ไหว้ครูทั้งสามกรณีนี้ ไม่เจาะจงว่าเป็นชนิดใด น่าจะแล้วแต่จะหาได้หรือตามที่เห็นสวยงาม นอกจากนี้ ผู้ปกครองบางรายอาจพาเด็กไปเข้าชั้นเรียนในวันเปิดภาคเรียนทันทีโดยไม่มีของไหว้ครู เช่น สมลักษณ์ เต็ดแก้ว อายุ 79 ปี บอกเล่าเรื่องการไปโรงเรียนของตน (วนิดา บำรุงไทย สัมภาษณ์ วันที่ 27 เมษายน 2563)

ต่อมา การใช้ดอกไม้ไหว้ครูได้เริ่มพัฒนาให้เป็นสิ่งสัญลักษณ์ที่มีความหมาย ดังคำอธิบายที่แพร่หลายที่สุดของพระยาอนุนามราชชน ผู้เชี่ยวชาญคติชนวิทยาว่า สิ่งที่ใช้ไหว้ครูมักเป็นดอกมะเขือ ดอกเข็ม และหญ้าแพรก โดยมีนัยอธิษฐานว่าให้สติปัญญาแตกฉานเหมือนหญ้าแพรกและดอกมะเขือซึ่งงอกงามรวดเร็ว ทั้งให้ปัญญาเฉียบแหลมเหมือนดอกเข็ม และเข็มเหมือนเกลือกอีกด้วย (เสฐียรโกเศศ, 2515, หน้า 454) แต่ในบทไหว้ครูของเจ้าพระยาเสด็จสุเรนทราธิบดีที่พิมพ์ในหนังสือ **คำมัสการคุณานุคุณ** พ.ศ. 2475 (ส.พลายน้อย, 2553, หน้า 448) ดังกล่าวแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ดอกเข็ม แม้ดอกเข็มจะเป็นไม้ดอกเก่าแก่ชนิดหนึ่งในไทยที่สืบสาวได้ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างน้อย ดังบทละครเรื่อง **อิเหนา** พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกล่าวพรรณนาความว่า “ลำตวนดอกดกตักเต็ม ยี่เข่งเข็มสารภีโย” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 1191) จึงอาจกล่าวได้ว่าข้อมูลของพระยาอนุนามราชชนเป็นพัฒนาการของสิ่งสักการะครูในช่วงหลัง โดยมีดอกเข็มเพิ่มเข้ามาพร้อมการให้ความหมายที่หนักแน่นยิ่งขึ้น

ทางด้านกระทรวงวัฒนธรรมให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งสักการะครูเพิ่มจากหญ้าแพรก ดอกมะเขือ และ ดอกเข็ม คือ ข้าวตอก โดยให้ความหมายทำนองเดียวกันว่า ดอกมะเขืองอกงามได้รวดเร็ว จึงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนปัญญา หมายถึงความพร้อมจะรับความรู้ได้อย่างรวดเร็ว หญ้าแพรกเปรียบเสมือนความพร้อมที่จะเรียนรู้ ที่แม้บางครั้งจะเหี่ยวเฉาไป แต่เมื่อได้รับน้ำก็พร้อมจะเติบโตทันที ส่วนดอกเข็มเป็นการขอให้สติปัญญาแหลมคมดุจดอกเข็ม และข้าวตอก คือขอให้ปัญญาคิดแตกฉานเพิ่มพูนอย่างรวดเร็วเหมือนข้าวตอกเมื่อได้รับความร้อน (LOVE THAICULTURE, 2558)

ส่วนแนวคิดของการใช้สิ่งสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูนั้น ศศิทธิ์ ตันกุลรัตน์ (2555) อ้างถึงคำกล่าวของพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือที่รู้จักกันดีในนามฉายา ‘พุทธทาสภิกขุ’ ว่า พุทธศาสนาที่ไทยรับมาจากอินเดียเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและประเพณีมากมายของไทย และวัฒนธรรมเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นชีวิตเลือดเนื้อของชาวไทยไปแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงอนุมานได้ว่าสิ่งที่ใช้ในพิธีไหว้ครูของไทยอาจจะได้รับจากประเพณีสักการะบูชาเทพเจ้าของชาวฮินดู อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ประเทศอินเดียมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก วัฒนธรรมการใช้ดอกไม้บูชาพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ จึงมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ แต่ก็มีดอกไม้บางชนิดที่ใช้เหมือนกันหรือร่วมกันอยู่ เช่นบทความเรื่อง **8 Divine Flowers Which Are Favorites Of Hindu Gods** (8 Divine Flowers Which Are Favorites Of Hindu Gods, n.d.) กล่าวถึง **ดอกลำโพง ดอกชบาแดง ดอกกรรณิการิ ดอกบัว ดอกดาวเรือง ดอกทองกวาว กะเพราและดอกมะลิ** ส่วนบทความเรื่อง **Pooja**

Flowers That You Can Offer to Deities โดย Kanksha Raina (2019) กล่าวถึง ดอกกรัก ดอกยี่โถ กล้วยไม้ สีม่วง เพิ่มเติมเข้ามา ส่วนบทความเรื่อง Pooja flowers and Dasapushpams (Sukesh P D, n.d.) ได้เสนอ ดอกไม้ที่ใช้บูชาเทพเจ้าและดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ของศาสนาฮินดูพร้อมด้วยข้อมูลที่เป็นรายละเอียด ดังนี้

1. **กะเพรา** ภาษาฮินดีเรียกกะเพราว่า ตูลสี (Tulsi, Tulasi) หมายถึงผู้หาที่เปรียบมิได้ ดอกกะเพราเป็น ดอกไม้บูชาที่ใช้มากที่สุดในรัฐเกรละ (Kerala) โดยถือว่ากะเพราหรือตูลสีเป็นเทพธิดาซึ่งเป็นมเหสีของพระวิษณุ เรียกพระนามว่า พระเทวีตูลสี หรือ วรินดาเทวี (Vrinda Devi) ในพระคัมภีร์ **ปุราณะ** และคัมภีร์พระเวทต่าง ๆ ชี้ให้เห็นความสำคัญที่ต้องใช้ตูลสีในการนมัสการเทพเจ้า เช่น **วิษณุปุราณะ (Vishnu Purana)** **ภควัทปุราณะ (Bhagavatha Purana)** **เทวีภควัทปุราณะ (Devi Bhagavatha Purana)** และ **ปัทมปุราณะ (Padma Purana)** โดยอธิบายถึงความรุ่งเรืองและการบูชาด้วยกะเพราโดยละเอียด ชาวฮินดูในรัฐเกรละถือว่าครัวเรือนจะไม่สมบูรณ์ หากไม่มีต้นกะเพรา และพระคัมภีร์ **ปุราณะ** กล่าวว่า การบูชาที่ปราศจากกะเพราจะไม่สมบูรณ์และไร้ค่า

2. **มะตูม (Bael)** ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์อีกชนิดหนึ่งของชาวฮินดูคือ มะตูม เพราะใบมะตูมแต่ละก้านมีใบสามใบ เปรียบเสมือนดวงพระเนตรทั้งสามของพระศิวะ จึงได้ชื่อว่า **ตรีปัตระ ปุราณะ (Tripatra Purana)** ส่วนใหญ่วัด พระศิวะหรือพระอิศวรจะใช้ใบมะตูมในขณะสวดอ้อนวอนพระศิวะ มะตูมมีหลายชื่อในอินเดีย เช่น Koovalam หรือ Vilwamam ในภาษามลยาฬัม Bel หรือ Bael ภาษาฮินดี Kuvalum ภาษาทมิฬ และ Kumbala ภาษากัน นาดา เชื่อกันว่าพระศิวะสถิตอยู่ในต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์นี้ นอกจากนี้ พระลักษมีเทวียังทรงถือผลมะตูมที่พระหัตถ์ขวา ต้นไม้ชนิดนี้จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า ศรีฟาลัม (Sreephalam)

3. **ดอกบัว** ภาษาฮินดีเรียกดอกบัวว่า Thamara ส่วนภาษาสันสกฤตมีคำเรียกหลายคำ เช่น ปัทมา (Padmam) นลิน (Nalinam) อรพินท์ (Aravindam) กมลา (Kamalam) และ บงกช (Pankajam) ดอกบัวมีความ เกี่ยวข้องกับพระวิษณุ พระพรหม พระลักษมี และพระสรัสวดี ในประเพณีของชาวฮินดู ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของ เทพเจ้าตั้งแต่สมัยโบราณด้วยความงามอันบริสุทธิ์ซึ่งเติบโตจากโคลนตม ถือเป็นสัญญาณทางวิญญาณที่อ่อนโยน จึงมักใช้เป็นตัวอย่างของความงามอันศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระกฤษณะ โดยเฉพาะพระพรหม เทพเจ้าแห่งความ แข็งแกร่ง และพระลักษมี เทวีความมั่งคั่ง ต่างมีดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ ในศาสนาฮินดู เทพมักประทับบนดอกบัว พวงมาลัยดอกบัวเป็นของถวายหลักในโบสถ์ที่มีชื่อเสียงในรัฐเกรละ โบสถ์ฮินดูทุกแห่งใช้ดอกบัว และโดยทั่วไปจะ ใช้บูชาเทพเจ้าในวาระพิเศษ เช่น **Ashtabandhakalasam** ซึ่งเป็นเทศกาลบูชาเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยอัฐวัตถุ (วัตถุ 8 ชนิด) เทศกาลบูชาเทพอัยยัปปา (Ayyappa) ที่เรียกว่า **Sahasrakalasam** (Naveen Sanagala, 2021) และ **Laksharchana** ซึ่งจะมีการสวดมนต์พระเวทและถวายดอกไม้แด่เทพเจ้ารวมหนึ่งแสนครั้งใน 1 สัปดาห์ (Laksharchana, n.d.)

4. **ดอกเข็ม (Ixora)** ในรัฐเกรละเรียกดอกเข็มว่า **Chethi Thechi** หรือ **Thetti** ดอกเข็มมีหลายสี เช่น สีแดง สีขาว และสีเหลือง มักใช้ในการบูชาเทพเจ้ากันอย่างแพร่หลายในศาสนาฮินดูและพิธีกรรมในอินเดียตอนใต้

5. **ดอกพุด (Crape Jasmine)** ภาษาฮินดีมีคำเรียกดอกพุดหลายชื่อ เช่น Chandni, Tagar, Tagari, ภาษากันนาดา เรียก Nandi battalu, Nanju battalu, Nandyaavarta คำสุดท้ายนี้เป็นชื่อเรียกในภาษาสันสกฤต ด้วย ส่วนภาษามลยาฬัมซึ่งเป็นภาษาราชการของรัฐเกรละ เรียกว่า Nandyaravattam ชาวฮินดูใช้ดอกพุดบูชาใน โบสถ์ทั่วไป โดยเฉพาะในเทศกาลบูชาพระสรัสวดีซึ่งเป็นเทพีแห่งความรู้ ดนตรี ศิลปะ ภูมิปัญญา และการเรียนรู้

6. **ดอกอัญชัน (Butterfly pea)** ชื่อดอกอัญชันในภาษามลยาฬัมคือ Shankhpushpam หมายถึง ดอกไม้รูปร่างหอย ชาวฮินดูใช้ดอกอัญชันนมัสการเทพเจ้าในโบสถ์ และนิยมใช้ดอกอัญชันสีน้ำเงินบูชาเทพัสธธา (Sastha) หรือในพระนามอื่น ๆ เช่น เทพอัยยัปปา (Ayyappa) และ เทพอัยยัปปัน (Ayyappan)

7. **หญ้านกเค้า (Leucas aspera)** ภาษามลยาฬัมเรียกหญ้านกเค้าว่า Thumba เป็นต้นพืชขนาดเล็ก มีดอกเล็ก ๆ สีขาว ใช้บูชาพระศิวะกับเทพอัยยัปปา และใช้บูชาเทพในวันแสวงบุญประจำปี การถวายพวงมาลัย หญ้านกเค้าแก่เทพเจ้าในโบสถ์ถือว่ามีความสำคัญมาก

8. ดอกอโศก (Asoka) ชื่อ ‘อโศก’ เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ปราศจากความโศก หรือให้ความไม่โศก หมายถึงไม่มีความเศร้าโศก ภาษาฮินดีเรียก Ashoka ชาวฮินดูถือเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ถวายพระกามเทพ เทพแห่งความรัก และนิยมนำมาประดับตกแต่งหรือถวายโบสถ์

9. ดอกยี่โถ ภาษาทมิฬเรียกดอกยี่โถว่า Arali ดอกยี่โถมีหลายสี มียางที่เป็นพิษ ชาวฮินดูนิยมนำยี่โถเป็นพวงมาลัย ยี่โถแดงเป็นดอกไม้โปรดชนิดหนึ่งของพระแม่ทุรคา เพราะพระมหาเทวีโปรดดอกไม้สีแดง

10. ดอกมะลิ ภาษามลายาลัมเรียกดอกมะลิว่า Mulla ภาษาสันสกฤตเรียก Mallika ถือเป็นราชินีแห่งดอกไม้ เป็นที่รู้จักกันดีด้วยกลิ่นหอมสดชื่น ในคริสต์ศาสนา ดอกมะลิใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งความหวังอันศักดิ์สิทธิ์ ชาวฮินดูก็ถือว่ามะลิเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ นิยมใช้บูชาพระวิฆณุและใช้บวงสรวงในการเฉลิมฉลองทางศาสนา

11. จำปา (Sonchampa, Champak) ดอกจำปาในภาษามลายาลัมเรียกว่า Champakam มีสีเหลืองและสีขาว และยังมีสีอื่น ๆ ด้วย แต่จะใช้เพียงสีขาวและสีเหลืองบูชาในโบสถ์พระเทวีคือพระอุม่า และจะไม่บูชาที่โบสถ์พระศิวะ

12. ดอกลั่นทม (Frangipani, Plumeria) ชื่อดอกลั่นทม ในภาษาฮินดีเรียกว่า จำปา (Champa) และกุลชิน (Gulchin) ในคติของศาสนาฮินดู พุทธ และอิสลาม ลั่นทมเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของความเย็นอมตะ เพราะยังคงผลิดอกและใบได้แม้จะถอนรากถอนโคนไปแล้ว จึงเป็นต้นไม้ที่นิยมปลูกใกล้โบสถ์วิหารของวัดพุทธและฮินดู นอกจากนี้ ยังนิยมปลูกต้นลั่นทมในสถานประติมากรรมที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาด้วย ในวัฒนธรรมฮินดู ดอกไม้หมายถึงความจงรักภักดี สตรีที่เสียบดอกไม้ที่ผมในวันแต่งงานแสดงถึงความภักดีต่อสามี ทั้งนี้ ลั่นทมเป็นดอกไม้ชนิดหนึ่งที่สตรีฮินดูนิยมใช้ตกแต่งเรือนผม

13. ดอกกรัก (Crown flower) ดอกกรัก ภาษามลายาลัมเรียก Erikku หรือ Erukku มักใช้บูชาที่โบสถ์พระศิวะ แต่จะไม่ถวายที่โบสถ์พระวิฆณุ

14. ดอกสังกรณี (Firecracker flower) ภาษามลายาลัม เรียกดอกสังกรณีว่า Kanakambaram คำว่า kanakam แปลว่า ทอง ด้วยลักษณะดอกที่มีสีเหลือง สีส้ม และสีแดง แม้โบสถ์ในรัฐเกรละจะไม่ใช้ดอกสังกรณีมากนัก แต่ก็ใช้ตกแต่งวัดเป็นครั้งคราวในเทศกาล โดยมีกร้อยเป็นมาลัยดอกสังกรณีสลับดอกมะลิ

15. ดอกบานไม่รู้โรย (Globe amaranth) ดอกบานไม่รู้โรย ภาษามลายาลัมเรียกว่า Vadamalli มีสีชมพูและสีขาว มักร้อยเป็นพวงมาลัยใหญ่ ๆ ตกแต่งโบสถ์ในเทศกาลต่าง ๆ เป็นดอกไม้ที่เก็บเป็นดอกไม้แห้งได้คงทนทั้งสีและรูปทรง

16. ดอกหางนกยูงไทย (Peacock Flower) ดอกหางนกยูงไทยเรียกชื่อในภาษามลายาลัมว่า Rajamalli มีสีส้ม แดง และเหลือง เกสรตัวผู้เป็นช่อยาวสีแดง นาน ๆ ครั้งจะใช้ตกแต่งโบสถ์

17. ดอกดาวเรือง ดอกดาวเรืองเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ใบมีสีเขียวอ่อน ดอกมีหลายสี เช่น สีเหลืองอ่อน เหลืองมะนาว เหลืองทอง และสีแดง ภาษามลายาลัมเรียก Chendumalli มักใช้ร้อยเป็นมาลัยตกแต่งโบสถ์

18. ดอกเบญจมาศ (Chrysanthemum) ดอกเบญจมาศ มีมากกว่า 30 ชนิด รัฐทางใต้ของอินเดียนิยมนำดอกเบญจมาศสีเหลืองมาร้อยเป็นพวงมาลัยกันอย่างแพร่หลาย

19. ดอกมะลิป่า (wild jasmine) ดอกมะลิป่า ภาษามลายาลัมเรียก Pichi เป็นดอกไม้สีขาวเล็ก ๆ วงศ์ดอกมะลิ มีกลิ่นหอม ใช้บูชาในโบสถ์พระวิฆณุ

20. ดอกกาหลง (Snowy Orchid Tree) ดอกกาหลงมีสีขาว ภาษามลายาลัมเรียก Vella mandaram หรือ Mandaram ใช้บูชาในโบสถ์ทุกแห่ง

21. ดอกหมาก (Aracanut tree) เป็นดอกไม้ของพืชตระกูลหมาก ภาษามลายาลัมเรียก Kamukkin pookkula เป็นดอกไม้ที่ใช้บูชาในคฤหาสน์ และใช้ทำธงสีในศิลปะการวาดภาพเทพเจ้าที่เรียกว่า kalamezhuthu ที่พื้นโบสถ์ ดังเช่น ศาสนสถานพระมหาเทวีที่ชุมชนหลายแห่งในรัฐเกรละในช่วงเทศกาล

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นว่าชาวฮินดูใช้ดอกไม้และพืชสักการะหรือบูชาเทพเจ้าโดยส่วนใหญ่จะจงชนิดของพรรณไม้ที่จะถวายเทพแต่ละองค์ ส่วนคนไทยแม้ปกตินิยมบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกบัว แต่ก็ไม่ได้ถึงกับเป็นข้อกำหนด อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่อ่อนสมัยทวารวดีทั้งโดยทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรม ตลอดจนถึงศิลปกรรมฮินดูซึ่งมีทั้งโบราณวัตถุและปฏิมากรรม เช่น เทวรูปและเทวาลัย ที่จังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี และกาญจนบุรี อันแสดงว่าศาสนาฮินดูมีอิทธิพลต่อไทยมานานกว่า 1,000-2,000 ปี (ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, ม.ป.ป.) ด้วยเหตุนี้ ดอกไม้ที่ชาวไทยใช้ในศิลปกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ส่วนหนึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากคติพราหมณ์หรือฮินดู ดังเช่นดอกไม้ต่อไปนี้

1. ดอกบัว ตามคติฮินดู ดอกบัวมีความเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าหลายพระองค์ ทั้งพระวิษณุ พระพรหม พระลักษมี และพระสรัสวดี เทพในศาสนาฮินดูมักประทับหรือทรงยืนบนดอกบัว พุทธศาสนาก็มีความเกี่ยวข้องกับดอกบัวเป็นอย่างมาก เช่นความในพุทธประวัติเล่าว่า พระพุทธเจ้าเมื่อแรกประสูติได้เสด็จย่างพระบาท 7 ก้าว โดยมีดอกบัวรองรับพระบาท (พุทธประวัติ, 2563) โดยทั่วไปถือว่าดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา โดยเฉพาะดอกบัวหลวงซึ่งดอกตูมมีรูปทรงเหมือนมือที่ประนมเพื่อบูชาพระรัตนตรัย คนไทยจึงนิยมใช้ดอกบัวน้อมสการพระรัตนตรัย ในจิตรกรรมและปฏิมากรรมไทย พระพุทธรูปจะประทับหรือทรงยืนบนดอกบัวเสมอ เช่นเดียวกับเทพเจ้าของฮินดู (ปิยรัชฎ์ เจริญทรัพย์, 2551) ด้านสถาปัตยกรรมไทยทางพุทธศาสนา ทั้ง วัด โบสถ์ วิหาร จะมีประติมากรรมดอกบัวตกแต่ง เช่น เสาบัว ฐานปัทม์หรือฐานบัว ฐานเสมา รวมไปถึงข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น กระจ่างรูป โคมไฟ พุ่มเทียน ก็ล้วนมีลักษณะเป็นรูปดอกบัว (สถาปัตยกรรม บัวงาม, ม.ป.ป.)

2. หญ้าแพรก โดยทั่วไป หากไม่มีอิทธิพลจากแนวคิดใด ๆ ก็คงยากที่จะนำหญ้าแพรกมาเชิดชูหรือใช้ในพิธีกรรม การถือว่าหญ้าแพรกเป็นพืชสำคัญอย่างหนึ่งในการสักการะหรือไหว้ครุ นั้น น่าจะมาจากพิธีกรรมของชาวฮินดู ที่ถือว่าหญ้าแพรกหรือหญ้าเบอร์มิวดา (Bermuda grass) (หญ้าแพรก, 2563) เป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ การสักการะบูชาจะไม่สมบูรณ์แบบหากไม่ถวายหญ้าแพรกแก่เทพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการบูชาพระพิฆเนศ (Varsha Gupta, 2016) การใช้หญ้าแพรกในพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าของชาวฮินดูเริ่มขึ้นในสมัยพระเวทเมื่อประมาณ 3,500 ปีก่อน เพราะหญ้าแพรกเป็นพืชที่แข็งแรง ไม่ตายง่าย ๆ ถือเป็นสัญลักษณ์อันทรงพลังของการเกิดใหม่ ความอุดมสมบูรณ์และความเจริญรุ่งเรือง (Devdutt Pattanaik, 2011)

3. ดอกมะเขือ น่าสนใจว่าไม่ปรากฏการใช้ดอกมะเขือบูชาเทพเจ้าของฮินดู แต่เว็บไซต์ **โหราศาสตร์ไทยพัฒนา** ระบุว่าดอกไม้บูชาครุในพิธีกรรมไหว้ครุโหราศาสตร์ของไทยจะเป็นดอกไม้สีม่วง เช่นดอกอัญชันหรือดอกมะเขือ เป็นต้น (ส.แสงตะวัน, ม.ป.ป.) และด้วยหลักฐานว่าโหราศาสตร์ไทยเป็นศาสตร์เก่าแก่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากโหราศาสตร์อินเดีย โดยสืบทอดมาทางพม่าและมอญ (รัตนะ ปัญญาภา, ม.ป.ป.) รวมทั้งมีข้อมูลว่าดอกอัญชันเป็นดอกไม้ที่ชาวฮินดูใช้บูชาเทพ “อัยยัปปัน” (Sukesh P D, n.d.) การใช้ดอกอัญชันหรือดอกมะเขือไหว้ครุในโหราศาสตร์ของไทยจึงน่าจะรับมาจากการบูชาเทพเจ้าของชาวฮินดู เช่นเดียวกับการไหว้ครุซึ่งใช้ดอกมะเขือ ซึ่งอาจเนื่องมาจากใบมะเขือเป็นใบไม้ชนิดหนึ่งใน 21 ชนิดที่ชาวฮินดูใช้บูชาพระพิฆเนศ (Rajendra Sharma, n.d.) แต่การปรับเปลี่ยนใช้ดอกมะเขือเป็นดอกไม้ไหว้ครุทั้งในโรงเรียนและในพิธีไหว้ครุของโหราศาสตร์ น่าจะเป็นเพราะดอกดูสวยงามกว่าใบ นอกจากนี้ ดอกมะเขือน่าจะหาง่ายกว่าดอกอัญชัน เพราะมะเขือเป็นพืชที่นิยมปลูกกันในครัวเรือนไทยเพื่อใช้ประกอบอาหารหลายชนิด

4. ดอกเข็ม ในสมัยก่อน ดอกเข็มพันธุ์ดั้งเดิมไม่สู้สวยงามนัก ดอกเข็มพันธุ์ใหม่ที่สดสวยหลากสีสนั่นเพิ่งมีเมื่อไม่กี่ปีนี้เอง การใช้ดอกเข็มไหว้ครุจึงอาจจะรับมาจากศาสนาฮินดูที่ใช้ดอกเข็มบูชาเทพเจ้าและประกอบพิธีกรรมกันอย่างแพร่หลายในอินเดียตอนใต้ (Sukesh P D, n.d.)

5. ดอกดาวเรือง ดอกไม้ตกแต่งสถานที่จำนวนมากในพิธีไหว้ครุรวมทั้งพานไหว้ครุของสำนักโหราศาสตร์ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มักเป็นดอกดาวเรืองและดอกไม้สีเหลืองชนิดต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในหลายสำนัก เช่น พิธีไหว้ครุครอบครัวครู ของสมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ (สมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ, 30 มกราคม 2018) พิธีไหว้ครุ

ครอบครุ ครุโหร ครุโชน ครุช่าง และพราหมณ์ ของสถาบันพยากรณ์ศาสตร์ (คมชัดลึก, 13 พฤศจิกายน 2552). แนวปฏิบัติที่น่าจะอิงคตินิยมของฮินดูที่ใช้ดอกดาวเรืองบูชาพระพิฆเนศ และบางประเพณีก็บูชาพระวิษณุด้วย ดังกล่าวข้างต้น

6. ดอกกรัก ชื่อดอกกรักในภาษาอังกฤษคือ Crown flower เพราะตรงกลางดอกมีลักษณะคล้ายมงกุฎที่สวยงาม ['Puja' Flowers and other things used in 'puja' (Hindu Worship), 2014] ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของอินเดียเรียกดอกกรักด้วยภาษาฮินดีว่า Aak และ Akban ส่วนภาษาสันสกฤตเรียก Madar หรือ Mandar และ Ark ซึ่งคำหลังได้กลายเป็น Aak ในภาษาฮินดี และภาษาทมิฬเรียกดอกกรักว่า Erukku หรือ Alark และ Arkaparn ในศาสนาฮินดู ดอกกรักเป็นที่โปรดปรานยิ่งของพระศิวะ ผู้คนจึงมักถวายแด่พระองค์เพื่อขอพรให้สังคมมีความสงบสุข ความเจริญ และความมั่นคง (Hindu Worship, 2018) ชาวฮินดูบางกลุ่มใช้ดอกกรักบูชาทั้งพระศิวะและพระหนุมาน (Rudra Centre, n.d.) และบางกลุ่มก็แนะนำให้บูชาพระแม่ปารวตี ด้วยเหตุผลว่าพระองค์โปรดดอกไม้ทุกชนิดที่เป็นดอกไม้โปรดของพระศิวะผู้เป็นพระสวามี (AMIT, 2015)

กล่าวในแง่ของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นรูปลักษณ์ สี หรือกลิ่นของดอกกรัก น่าจะไม่น่าสนใจนัก อีกทั้งการนำมาจัดแต่งพานพุ่มในพิธีกรรมต่าง ๆ แบบที่นิยมอยู่นั้น ก็คงยากที่จะทำให้สวย แม้ว่าในที่สุดก็จัดทำได้อย่างลงตัวด้วยการใช้ส่วนกลางดอกเป็นหลัก และอาจใช้กลีบดอกหรือทั้งดอกตกแต่งบ้าง ความนิยมใช้ดอกกรักจัดพานไหว้ครูของไทยจึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากการใช้ดอกกรักบูชาเทพเจ้าของฮินดูดังกล่าวข้างต้น อีกทั้งชื่อดอก ‘รัก’ ในภาษาไทย ซึ่งไม่น่าจะเป็นคำเดียวกับ ‘รัก’ ที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกอันลุ่มลึกละเอียดละไม เพราะรูปลักษณะ สี และกลิ่น ของดอกไม้ชนิดนี้ไม่ได้ดึงดูดใจนัก ชื่อเรียก ดอกกรัก ในภาษาไทย จึงอาจเป็นคำที่กร่อนจากคำใดคำหนึ่งในภาษาทมิฬว่า Erukku หรือ Alark หรือ Arkaparn ดังกล่าวข้างต้น โดยมีข้อมูลสนับสนุนว่าภาษาทมิฬซึ่งเป็นภาษาหลักของรัฐทมิฬนาฑูในประเทศอินเดียและในบางภูมิภาคของศรีลังกานั้น แพร่กระจายในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย (ภาษาทมิฬ, 2563)

7. ดอกมะลิ ดอกมะลิมิถุนกำเนิดที่เอเชียตะวันตกและอนุทวีปอินเดียแล้วแพร่กระจายในแถบเอเชียอาคเนย์ (Jasmine, 2020) ภาษาฮินดีมีชื่อดอกมะลิหลายชื่อ เช่น Chamelee และ Chameli (How to say jasmine in Hindi, n.d.) Mogara และ Mallika (Gazab Hai, n.d.) ชื่อ Mallika นั้นมาจากภาษาสันสกฤต (Jasmine, 2020) ชาวฮินดูบางถิ่นเชื่อว่าดอกมะลิเป็นที่โปรดปรานของพระวิษณุและพระลักษมี (Vidya Hattangadi, 2020) และบางถิ่นก็เชื่อว่าพระหนุมานโปรดดอกมะลิ ดังกล่าวข้างต้น จึงสันนิษฐานได้ว่าไทยน่าจะได้รับดอกไม้ชนิดนี้จากอินเดียพร้อมชื่อซึ่งกร่อนมาจากชื่อใดชื่อหนึ่งในภาษาฮินดีหรือสันสกฤตดังกล่าว รวมทั้งการที่คนไทยนิยมบูชาพระพุทธรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายด้วยดอกมะลิ ก็อาจคล้อยตามศาสนาฮินดูที่บูชาเทพเจ้าด้วยดอกมะลิ ทั้งนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 มีคำว่า ‘มัลลิกา’ ให้ความหมายว่า ‘ดอกมะลิ’ และระบุว่าเป็นภาษาบาลีสันสกฤต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 899) ส่วน คำ ‘มะลิ’ ให้คำอธิบายสั้น ๆ และระบุในวงเล็บว่า “เทียบ ส. มลล” คือมีรูปคำที่ใกล้เคียงกับคำ ‘มลล’ ในภาษาสันสกฤต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 894)

8. ดอกจำปา ดอกจำปามีถิ่นกำเนิดทางตอนใต้ของจีน อินเดีย ไทย มาเลเซีย และ อินโดนีเซีย มีชื่อในภาษาท้องถิ่นภาคเหนือว่า จุมปา, จุ่มปา และภาษาถิ่นใต้-มลายูว่า จำปากอ จังหวัดนครศรีธรรมราชเรียก จำปาเขา จำปาทอง และจังหวัดสุราษฎร์ธานีเรียก จำปาป่า (จำปา, 2563) ส่วนภาษาถิ่นอีสานเรียกว่า จำปา เช่นเดียวกับภาคกลาง (คำศัพท์ภาษาถิ่นอีสาน : เรื่องต้นไม้, ม.ป.ป.) จำปาเป็นดอกไม้ท้องถิ่นที่มีกลิ่นหอม จึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากในอินเดีย ภาษาฮินดีเรียกดอกไม้ชนิดนี้ว่า Champā ภาษาทมิฬเรียกว่า Champakam ส่วนสันสกฤตเรียก Champaka (Champa, n.d.) ชื่อ จำปา ในภาษาไทยจึงน่าจะมาจากภาษาฮินดี ส่วนภาษาถิ่นใต้และมลายูที่เรียก จำปากอ อาจมาจาก Champakam ภาษาทมิฬ ซึ่งนอกจากจะเป็นภาษาที่ใช้ในอินเดียแล้วยังมีผู้ใช้ในมาเลเซียและสิงคโปร์อีกด้วย (ภาษามลายู, 2562) หรือมีฉะนั้นก็รับมาจากคำ Champaka ในภาษา

สันสกฤต ในประเทศไทย ดอกจำปาถือเป็นดอกไม้มงคลชนิดหนึ่งมาแต่สมัยโบราณทั้งในราชสำนักและกลุ่มชนชั้นสูงตลอดจนสามัญชน ซึ่งอาจสืบเนื่องจากอิทธิพลของอินเดีย ดังที่ปรากฏว่าสมัยก่อนหญิงไทยนิยมนำมาทัดหูหรือร้อยเส้นผม ส่วนความนิยมในชนชั้นสูงเห็นได้จากในการแสดงนาฏศิลป์ ขวาทของตัวพระและตัวนางจะห้อยดอกจำปาประดิษฐ์ และในงานหัตถกรรมเครื่องแขวนของไทยนิยมตกแต่งดอกจำปาห้อยชาย (สัตตมาลี, เครื่องหอมตำรับในวัง, 2019)

นอกจากการบูชาด้วยดอกไม้ดังกล่าวแล้ว ในการไหว้ครูในสมัยก่อน ยังมีสิ่งบูชาซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมให้ข้อมูลเพิ่มจากหญ้าแพรก ดอกมะเขือ และดอกเข็ม คือข้าวตอก โดยให้ความหมายทำนองเดียวกันกล่าวคือ ขอให้มิปัญญาความคิดแตกฉานเพิ่มพูนอย่างรวดเร็วเหมือนข้าวตอกเมื่อได้รับความร้อน (LOVE THAICULTURE, 2558, ไม่ปรากฏหน้า) ทั้งนี้ การบูชาครูด้วยข้าวตอกก็น่าจะเป็นการรับคติบูชาเทพเจ้าจากฮินดูเช่นเดียวกับดอกไม้ดังกล่าวข้างต้น โดยชาวฮินดูใช้ข้าวตอกซึ่งภาษาฮินดีเรียกว่า Kheel เป็นสิ่งหนึ่งในการบูชาพระสรัสวดี เทวีแห่งศิลปะวิทยาการและดุริยางคศิลป์ ดังที่ได้แก่นักเรียนชื่อ Sharmila Nasarpuri เล่าว่าในวันสรัสวดีบูชา ชาวเบงกาลีจะมีพิธีสักการะทั้งที่บ้าน โรงเรียน วิทยาลัย ตลอดจนสถานศึกษาทุกแห่งที่ศึกษาในศาสตร์หรือเรื่องใด ๆ ก็ตาม ที่บ้านของเธอจะนำหนังสือและวารสารด้านโศลกเวทของบิดาผู้เป็นพราหมณ์ กีตาร์ ฮาร์โมนีเยมของเธอ รวมทั้งกลองแทบล่า (tabla) ไปวางเบื้องหน้ารูปพระสรัสวดี แล้วถวายสิ่งสักการะ อันได้แก่ผลไม้ที่ถือว่าสำคัญยิ่งคือพุทราอินเดียหรือพุทราจีน ดอกไม้ นมเปรี้ยวผสมขนมและผลไม้ต่าง ๆ ซึ่งมีข้าวตอกรวมอยู่ด้วย หลังวันบูชา พวกนักเรียนจะนำดอกไม้ที่ถวายเทพพระบาทพระสรัสวดีไปสอดไว้ในหนังสือเรียนที่ไม่ชอบที่สุดหรือยากที่สุด โดยหวังว่าพรจากพระแม่สรัสวดีผ่านทางดอกไม้จะซึมซับเข้าไปในสมองของตนอย่างถาวร (Sharmila Nasarpuri, 2015) นอกจากนี้ ชาวฮินดูยังถวายข้าวตอกบูชาพระลักษมี เทวีแห่งความมั่งคั่ง โชคลาภ และความเจริญรุ่งเรือง โดยถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิยมถวายในเทศกาลทีปาวลี (Deepawali) (Team Dishgali, 2019)

การที่นักเรียนฮินดูนำดอกไม้ถวายพระสรัสวดีในวันสรัสวดีบูชาไปสอดในหนังสือเรียนก็นับว่าสนใจเช่นกัน เพราะแม้เด็ก ๆ ในหลายประเทศ โดยเฉพาะเด็กนักเรียนหญิงในซีกโลกตะวันตกจะนิยมสอดดอกไม้สดไว้ในหนังสือหรือใช้หนังสือทับเพื่อทำเป็นดอกไม้แห้ง แต่สำหรับนักเรียนไทยซึ่งนิยมสอดดอกไม้ในหนังสือเรียนในสมัยเมื่อประมาณ 50- 70 ปีก่อนหน้านี้นี้ คงรับแนวปฏิบัตินี้มาจากชาวฮินดู มิใช่รับมาจากโลกตะวันตกที่แต่เดิมมิได้สามารถติดต่อกันได้สะดวกและกว้างขวางดังเช่นปัจจุบัน แต่การสอดดอกไม้ในหนังสือเรียนของเด็กไทยนี้ก็มิได้รับความคิดเรื่องความเป็นดอกไม้พิเศษที่ถวายบูชาพระเทวีสรัสวดีมาด้วย ซึ่งอาจเป็นเพราะเลื่อนความหมายไปแล้วดังที่สมลักษณ์ เด็ดแก้ว ครูเกษียณอายุราชการ อายุ 79 ปี อธิบายว่า โดยทั่วไปเข้าใจว่าเพื่อเก็บดอกไม้ที่เห็นสวยงามหรือมีความหมายต่อจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเป็นดอกไม้ที่ได้รับจากเพื่อนสนิทหรือได้รับในโอกาสพิเศษ (วนิดา บำรุงไทย สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2564)

ผลการศึกษาเรื่อง “ความเป็นมาและความหมายของสิ่งสัญลักษณ์ในประเพณีไหว้ครูของไทย” ครั้งนี้ ทำให้ได้ข้อเท็จจริงว่าสังคมไทยในอดีตให้ความสำคัญเคารพยกย่องครูเป็นอย่างมากและเป็นเวลายาวนาน จนก่อเกิดประเพณีไหว้ครูที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ทั้งทำให้มีข้อมูลที่ชัดเจนว่าสิ่งสักการะบูชาครูแต่ดั้งเดิมซึ่งยังคงสืบทอดความเชื่อและความหมายมาถึงปัจจุบันคือ หญ้าแพรก ดอกมะเขือ ดอกเข็ม ข้าวตอก และ ดอกกรัก นั้น เมื่อสืบสาวไปถึงต้นเค้าการใช้สิ่งสักการะครูเหล่านี้ ตลอดจนดอกไม้ที่ใช้บูชาพระรัตนตรัยและใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของไทย ก็พบว่าน่าจะรับมาจากการบูชาเทพเจ้าของชาวฮินดู โดยไทยนำมาปรับใช้และให้ความหมายใหม่ที่เหมาะสมต่อบริบทของสังคม เช่นเดียวกับการรับวัฒนธรรมจากชาติอื่นของแต่ละชาติ ทั้งนี้ นอกจากการไหว้ครูด้วยข้าวตอกและดอกไม้แล้ว ยังอาจรวมไปถึงการปฏิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ บางประการที่ไทยรับมาจากฮินดู เช่น การสอดดอกไม้ในหนังสือเรียน ที่สำคัญคือในภาพรวม ณ ปัจจุบัน ชาวไทยยังคงกราบไหว้เทพเจ้าของฮินดูหลายองค์ เฉพาะย่านราชประสงค์ซึ่งเป็นศูนย์การค้าสำคัญของกรุงเทพมหานคร ก็มีศาลเทพเจ้าที่คนไทยและชาวต่างชาติไปสักการะเสมอถึง 8 แห่ง (องค์เทพศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 8 องค์..., แยกราชประสงค์, 19 ส.ค. 58) คือ **1. พระพรหม หรือ ท้าวมหาพรหม**

ที่โรงแรมแกรนด์ ไฮแอท เอราวัณ กรุงเทพฯ 2. **ท้าวอัมรินทราธิราช** ที่ศูนย์การค้าอัมรินทร์ 3. **พระตรีมูรติ** ซึ่งเป็นรูปเคารพที่รวมเทพทั้งสามคือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะ เป็นองค์เดียวกัน ที่ห้างสรรพสินค้าเซตัน ศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์ 4. **พระพิฆเนศวร** หรือ **พระพิฆเนศ** ที่ศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์ 5. **พระลักษมี** ที่ศูนย์การค้าเกษร 6. **พระแม่อุมาเทวี** ที่หน้าห้างสรรพสินค้าบิ๊กซี 7. **พระนารายณ์ทรงสุบรรณ** ที่โรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล 8. **พระนารายณ์ประทับยืนบนพญานันตนาคราช** ที่สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

นอกจากนี้ การศึกษาวิจัยฉบับนี้ยังทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับชื่อดอกไม้ของไทยส่วนหนึ่งซึ่งได้รับจากอินเดีย อีกทั้งบางเรื่องก็ช่วยขจัดความสับสนหรือข้อสงสัย เช่น **ดอกลั่นทม** ซึ่งชาวลาวรวมทั้งชาวไทยบางพื้นที่เรียกว่า จำปา หรือ จำปาลาว (ลั่นทม, 2563) นั้น เป็นการรับคำเรียกมาจากภาษาฮินดี ขณะที่ภาษาถิ่นใต้และมลายูเรียก จำปากอ ก็อาจมาจาก Champakam ภาษามลายาลัมซึ่งใช้ที่รัฐเกรละในอินเดีย

ดอกกรรณิการ เป็นไม้ดอกอีกชนิดหนึ่งที่นักพฤกษศาสตร์ไทยมีความสับสนกับไม้ดอกอีกชนิดที่ไทยเรียกปาริชาติหรือ ทองหลวง (Tiger's Claw, Indian Coral Tree) เนื่องจากอินเดียเรียกดอกกรรณิการว่า ปาริฉัตรหรือ ปาริชาติ (Parichatra, Parija) โดยมีตำนานว่าเป็นต้นไม้ที่เกิดขึ้นในการกวนเกษียรสมุทรระหว่างเทวดากับอสูร และพระอินทร์ได้นำไปปลูกบนสวรรค์ (Sudsaijai, 31 กรกฎาคม 2020) แต่ไทยไม่มีคติพิเศษเกี่ยวกับดอกกรรณิการ ดัง **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** ให้คำอธิบายคำ กรรณิการ โดยเสนอรูปลักษณะทั่ว ๆ ไป ไม่มีคุณสมบัติพิเศษใด ๆ (หน้า 15) ส่วน ปาริชาติ ให้คำอธิบายว่าปลูกบนสวรรค์ เหมือนกรรณิการของอินเดีย ดังนี้ “ปาริฉัตร, ปาริชาติ น. ต้นไม้สวรรค์ในสวนพระอินทร์, ต้นทองหลวง.” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, 743.) แหล่งข้อมูลอื่น ๆ ส่วนใหญ่ให้คำอธิบายซึ่งมีความสับสนทำนองเดียวกัน เช่น **มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช** ให้คำอธิบาย ทองหลวงลาย (หรือที่เรียก ปาริชาติ ในไทย) ต้นไม้ประจำมหาวิทยาลัย ว่า “ต้นทองหลวงเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่ปลูกบนสวรรค์ในสมัยพุทธกาล จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าต้นประवालพฤกษ์หรือต้นปาริชาติ...” (สำนักการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, ม.ป.ป.) เช่นเดียวกับ **สมาคมพืชสวนแห่งประเทศไทย** ที่ให้ข้อมูลว่า ทองหลวงลาย ไม้สกุลทองหลวง ที่เรียกว่า ปาริชาติ หรือ ปาริฉัตร หรือทองหลวงลาย นั้น เป็นสิ่งวิเศษหนึ่งในสามสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อครั้งเทวดาและอสูรกวนเกษียรสมุทรเพื่อทำน้ำอมฤต เป็นต้นไม้วิเศษอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดอกสวยงามมีกลิ่นหอม ใครได้กลิ่นจะระลึกชาติได้ (ปาริชาติ, ม.ป.ป.) ทั้งนี้ การได้กลิ่นดอกปาริชาติบนสวรรค์แล้วระลึกชาติได้เป็นคติทางไทยเท่านั้น ดอกกรรณิการหรือปาริชาติของฮินดูมิได้กล่าวถึง

อโศก เป็นไม้ดอกสำคัญอีกชนิดหนึ่งของอินเดีย ชื่อ ‘อโศก’ แปลว่า ปราศจากความโศก หรือให้ความไม่โศก ซึ่งชาวฮินดูถือเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ถวายพระกามเทพ ผู้เป็นเทพแห่งความรัก ภาษาไทยรับชื่อต้นไม้นี้มา โดย **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** (หน้า 1381) ระบุคำเรียกอื่นด้วย คือ โศก และ ศรียะลา ชื่อหลังคงไม่มีปัญหา คือหมายถึงการกำหนดเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดยะลา แต่ชื่อ โศก ซึ่งมีความหมายตรงกันข้ามกับชื่อเรียกเดิมในภาษาสันสกฤต ทั้งไม่เป็นมงคลอีกด้วย ทำให้คนไทยบางคนไม่กล้าปลูกในบ้าน (สมิทธิชัย สุกปลั่ง, 2560) ซึ่งเมื่อทราบชื่อที่แท้จริงของดอกไม้ชนิดนี้ คือ อโศก ก็คงแก้ข้อคิดที่ไม่ถูกต้องต่อไม้ชนิดนี้ไปได้

ท้ายที่สุด คงกล่าวได้ว่าเป็นที่น่าเสียดายที่ประเพณีไหว้ครูของไทยซึ่งยังยืนหยัดปฏิบัติกันมายาวนาน โดยน่าจะเป็นเพียงชาติเดียวในโลกนั้น ผลสำรวจประเทศใกล้เคียง เช่น เมียนมา ลาว เขมร พบว่ามีเพียง “วันครู” (Teacher’Day) ไม่พบประเพณีไหว้ครู ดูเหมือนจะได้มีความหมายหรือพลังใด ๆ ที่มากกว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาเท่านั้น ด้วยเหตุที่ผลการศึกษาของเด็กไทยยังมีแนวโน้มตกต่ำลงเรื่อย ๆ ดังที่ธนาคารโลกมีรายงานล่าสุดว่า สมรรถนะด้านการอ่าน รวมถึงคะแนนด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ของนักเรียนไทยกำลังอยู่ในภาวะถดถอยต่อเนื่อง ดังผลประเมินทักษะนักเรียนอายุ 15 ปี ใน 79 ประเทศ พบว่าไทยอยู่ในอันดับท้าย ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก รวมทั้งมีนักเรียนจำนวนมากได้คะแนนต่ำกว่าเกณฑ์สมรรถนะขั้นพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ (isranews, 2563) แม้จะประเมินกันว่ามีเหตุปัจจัยหลายประการ แต่ก็มีผลการศึกษาที่น่าสนใจของ **National Economic and Social Research** ร่วมกับมูลนิธิ **Varkey** ในการทดสอบ

ระดับนานาชาติ พบว่านักเรียนที่มีคะแนนระดับสูง 10 อันดับแรกในเอเชีย ซึ่งมี จีน มาเลเซีย และไต้หวัน เป็นสามอันดับแรกใน 10 ประเทศ ส่วนประเทศอื่น ๆ ได้แก่ อินโดนีเซีย เป็นลำดับที่ 5 เกาหลีใต้ ลำดับที่ 6 อินเดีย ลำดับที่ 8 และสิงคโปร์ ลำดับที่ 10 เป็นกลุ่มประเทศที่มีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญแก่ครูมากกว่าชาติอื่น ๆ ในโลก ทั้งนี้ ทำให้ Sunny Varkey ผู้ก่อตั้งมูลนิธิฯ กล่าวว่า ผลการศึกษานี้เป็นข้อพิสูจน์ทางวิชาการว่าสถานะของการยอมรับครูในสังคมและผลการเรียนของเด็กนักเรียนมีความเชื่อมโยงกัน จึงอาจยืนยันได้อย่างไม่มีข้อสงสัยว่าการให้ความสำคัญแก่ครูไม่ใช่เพียงเป็นคุณธรรมที่สำคัญเท่านั้น แต่ยังเป็นความจำเป็นที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา (STUDY INTERNATIONAL STAFF, 2019) ผลวิจัยดังกล่าวนี้จึงเป็นโจทย์ปัญหาของวงการการศึกษาไทยว่า ประเพณีไหว้ครูควรมีพลังความหมายยิ่งกว่าเป็นเพียงจารีตที่ปฏิบัติกันสถานศึกษาเท่านั้น หากควรเป็นปัจจัยหนึ่งสนับสนุนสร้างเสริมให้สังคมเห็นความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ครูกันอย่างแท้จริง เพื่อการส่งผลที่ดีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของเด็กไทยอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญต่อเจตคติที่กล่าวนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับภาพลักษณ์ของครูซึ่งมีองค์ประกอบหลายประการ ที่สำคัญคือความมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ ในการเรียนการสอน และความมีคุณธรรม อันเป็นภาระของผู้มีหน้าที่รับผิดชอบจะต้องเสริมสร้างพัฒนาอย่างเร่งด่วนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมลธรรม เกื้อบุตร. (2563). พิธีไหว้ครูดนตรีม้งคละ. **ลักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 26(1) มกราคม-มีนาคม 2563, 51-62.
- กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (พฤษภาคม 2528). ประเพณีไหว้ครู มาจากไหน? จากคติพราหมณ์ ถึงสมัยกรมพระยาดำรงฯ และแบบพิธีราชการ. **ศิลปวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2563, จาก https://www.silpa-mag.com/article/article_34088
- การทำหนังสือสมุดไทย. (ม.ป.ป.). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 32**. สืบค้นเมื่อ 28 สิงหาคม 2563, จาก <http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=32&chap=3&page=t32-3-infodetail09.html>
- กิตติภณห์ ชิตเทพ. (2559). บทเพลงประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยจังหวัดชลบุรี. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2563, จาก <http://dspace.lib.buu.ac.th/xmlui/handle/1234567890/2014>
- คำศัพท์ภาษาถิ่นอีสาน: เรื่องต้นไม้. (ม.ป.ป.). **Thai naroo**. สืบค้นเมื่อ 23 ธันวาคม 2563, จาก thainaroo.wordpress.com/คำศัพท์ภาษาถิ่นอีสาน-6/
- งานประชาสัมพันธ์ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา. (15 มิถุนายน 2017). **โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา...** [Facebook]. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2563, จาก www.facebook.com/1418062688512699/posts/1838507116468252/
- จำปา. (27 พฤษภาคม 2563). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 23 ธันวาคม 2563, จาก th.wikipedia.org/wiki/จำปา
- นักจักร ญ เชียงใหม่. (ม.ป.ป.). **พิธีไหว้ครูช่างศิลปหัตถกรรมและพิธีครอบ**. สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2563, จาก <https://iac.rmutr.ac.th/wp-content/uploads/2019/06/art.poh-chang.pdf>
- ปาริฉัตร ปาริชาติ ทองหลางลาย. (ม.ป.ป.). **สมาคมพืชสวนแห่งประเทศไทย**. สืบค้นเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <http://hsst.or.th/articles-flowering-and-ornamental-plants-th/erythrina-variegata-l/>
- ปิยรัชฎ์ เจริญทรัพย์. (2551). บัว สัญลักษณ์ของพุทธศาสนา. **หมอชาวบ้าน**. สืบค้นเมื่อ 17 ธันวาคม 2563, จาก <https://www.doctor.or.th/article/detail/5714>
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2506). **อิเหนา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พุทธประวัติ. (8 กันยายน 2563). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 4 พฤศจิกายน 2563, จาก th.wikipedia.org/wiki/พุทธประวัติ
- ภาษาทมิฬ. (19 มิถุนายน 2563). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2563, จาก th.wikipedia.org/wiki/ภาษาทมิฬ
- ภาษามลายูหมั. (1 กันยายน 2562). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2563, จาก th.wikipedia.org/wiki/ภาษามลายูหมั

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 พิมพ์ครั้งที่สอง**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์. ล้นทม. (14 มีนาคม 2563). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2564, จาก th.wikipedia.org/wiki/ล้นทม

วันไหว้ครู ประวัติและกิจกรรมในวันไหว้ครู บทสวดวันไหว้ครู. (2562). **Sanook**. สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2564, จาก www.sanook.com/campus/1369256/

ศศิริทธิ์ ตันกุลรัตน์. (22 สิงหาคม 2555). อินเดีย-ไทย ใกล้ชิดกันกว่าที่คุณคิด. **Royal Thai Embassy**. สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2563, จาก <http://newdelhi.thaiembassy.org/th/2012/08>

ศรีปราชญ์. (9 สิงหาคม 2561). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2563, จาก th.wikipedia.org/wiki/ศรีปราชญ์

ส.พลายน้อย [นามแฝง]. (2541). **ร้อยแปดเรื่องไทย**. สำนักพิมพ์สารคดี กรุงเทพฯ.

ส.พลายน้อย [นามแฝง]. (2553). **ไหว้ครู สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ส.พลายน้อย [นามแฝง]. (2553). **โรงเรียน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ส.แสงตะวัน (ม.ป.ป.). **โหราศาสตร์ – วิทยาศาสตร์. โหราศาสตร์ไทยพัฒนา**. สืบค้นเมื่อ 29 กันยายน 2563, จาก <https://sites.google.com/view/horasardthaipatana/horasastr—withyasastr> สืบค้นเมื่อ 23 กันยายน 2563

สถาบันไทยศึกษา จุฬาฯ. (16 มกราคม 2563). **ครูและพิธีกรรมไหว้ครูในวัฒนธรรมไทยศึกษา. สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2563, จาก www.facebook.com/ThaiStudiesCU/posts/1574712309334372/

สถาปัตยกรรม บัวงาม. (ม.ป.ป.). **Bareo isyss**. สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2563, จาก www.bareoisyss.com/service/architecture/สถาปัตยกรรมบัวงาม/

สมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ. (30 มกราคม 2018). **พิธีไหว้ครูครอบเศียรครู ของ "สมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ"** สืบค้นเมื่อ 29 กันยายน 2563, จาก www.facebook.com/watch/?v=591357944547429

สมิทธิชัย สุกปลั่ง. (2560). **อโศก...คือไม้อโศก หรือสุกฤทัย. เทคโนโลยีชาวบ้าน**. สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2564, จาก www.technologychaoban.com/flower-and-decorating-plants/article_22498

สมาคมพยากรณ์ศาสตร์. (13 พฤศจิกายน 2552). **สมาคมพยากรณ์ศาสตร์ จัดพิธี ไหว้ครู ครอบครู. คมชัดลึก**. สืบค้นเมื่อ 29 กันยายน 2563, จาก www.komchadluek.net/news/lifestyle/36958

สัตตมาลี เครื่องหอมตำรับในวัง. (6 กุมภาพันธ์ 2019). **เฟซบุ๊ก**. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/sattamalee/posts/1180149998800268/>

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. (ม.ป.ป.). **พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**. สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม 2564, จาก http://www.moi.go.th/portal/page?pageid=235,804615,235_804633&_dad=portal&_schema=PORTAL

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. (31 มี.ค. 2563). **ประเพณีการคว่ำข้าวตอก. ประเพณีท้องถิ่น**. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2563, จาก www.m-culture.go.th/phatthalung/ewt_news.php?nid=2184&filename=King

สำนักงานการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (ม.ป.ป.). **ต้นปาริชาติ**. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2564, จาก www.stou.ac.th/study/projects/training/culture/Tonparichart.htm

เสฐียรโกเศศ [นามแฝง]. (2515). **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน และการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

สิริชัยชาญ พักจำรูญ. (2546). **ดุริยางคศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อ้างอิงใน ส.ท. ปัญจพล ขำสัจจา (ม.ป.ป.). **เรื่องราวของ "พิธีไหว้ครู"**. Gotoknow. สืบค้นเมื่อ 19 กันยายน 2563, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/491139>

สุนทรภู่. (26 มิถุนายน 2560). **นิราศวัดเจ้าฟ้า วิกิซอร์ซ**. สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2563, จาก th.wikisource.org/wiki/นิราศวัดเจ้าฟ้า

หอยจืดหอยเหต. (May 13, 2016). โรงเรียนหลวงแห่งแรก **หอยจืดหอยเหต อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ**. สืบค้นเมื่อ 13 สิงหาคม 2563, จาก <http://catholichaab.com/main/index.php/research-and-study/research-and-study/1170-2016-05-13-02-18-01>

หญ้าแพรก. (24 มีนาคม 2563). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563 จาก th.wikipedia.org/wiki/หญ้าแพรก

องค์เทพศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 8 องค์..., แยกราชประสงค์. (19 ส.ค. 58). **Sanook.com** สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2563, จาก www.sanook.com/horoscope/87181/

LOVE THAICULTURE. (23 ม.ค. 2558). พิธีไหว้ครู : การแสดงความกตัญญูต่อผู้ให้ปัญญา **กระทรวงวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 29 มกราคม 2562, จาก www.m-culture.go.th/young/ewt_news.php?nid=370&filename=index

Sudsaijai. (31 กรกฎาคม 2020). จาก 'ปาริชาติ' สู่ 'ทองหลาง' พืชรักแรงหึง ศาสนา และการระลึกชาติ. **RAKDOK**. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2565, จาก <https://rakedok.com/%e0%b8%88%e0%b8%b2%e0%b8%81-%e0%b8%9b%e0%b8%b2%e0%b8%a3%e0%b8%b4%e0%b8%8a%e0%b8%b2%e0%b8%95%e0%b8%aa%e0%b8%b9%e0%b8%88%e0%b8%97%e0%b8%ad%e0%b8%87%e0%b8%ab%e0%b8%a5/>

ภาษาอังกฤษ

Aak Flowers. (n.d.). **Rudra Centre**. Retrieved on 24 October 2020, from www.rudraksha-ratna.com/buy/aak-flowers

AMIT. (November 18, 2015). Flowers offered to Hindu gods and goddesses in pooja (worship). **The Spiritual Indian**. Retrieved on 24 October 2020, from www.thespiritualindian.com

Champa. (n.d.). **Flowers of India**. Retrieved 22 December 2020, from <http://www.flowersofindia.net/catalog/slides/Champa.html>

8 Divine Flowers Which Are Favorites Of Hindu Gods. (n.d.) **Floweraura.com**. Retrieved 30 September 2020, from www.floweraura.com/blog/8-divine-flowers-which-are-favorites-hindu-gods

Hindu Worship. (Jan 3, 2018). **Vegetation Diary: Calotropis gigantea (Crown flower)**. Retrieved 15 October 2020, from www.realm-msa.com/post/vegetation-diary-calotropis-gigantea-crown-flower

Jasmine. (November 4, 2020). **Wikipedia**. Retrieved 4 November 2020, from en.wikipedia.org/wiki/Jasmine

Laksharchana. (n.d.). **Laksharchana.com**. Retrieved 10 February 2020, from www.laksharchana.com/web/

Monkbot. (n.d.). Bṛhaspati. **Wikipedia**. Retrieved 22 January 2021, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Bṛhaspati>

More Hindi words for jasmine. (n.d.). **Word Hippo**. Retrieved 4 November 2020, from www.wordhippo.com/what-is/the/hindi-word-for5bfd08bdac5988b8c1d14a86bf8ab736db159e9f.html

Pooja flowers and Dasapushpams. (n.d.) **Vaikhari.org**. Retrieved 17 October 2020, from www.vaikhari.org/flowers.html

Rajendra Sharma. (14 Aug, 2019). List of 21 Leaves/Patra For Ganesha Puja. Pujanpujari. Retrieved 23 December, 2020, from www.pujanpujari.com/blog-detail/21-leaves-for-ganesha-puja/98

Sharmila Nasarpuri. (24 January, 2015). Celebrating Basant Panchmi/ Saraswati Puja. **Culture Chauraha**. Retrieved 25 January 2021, from culturechauraha.com/celebrating-basant-panchmi-saraswati-puja/

SHIKHA GOYAL. (3 Sep, 2020). Teachers Day 2020: History, Significance, Celebration and Key Facts. **Jagran Josh**. Retrieved on 11 September 2020, from www.jagranjosh.com/general-knowledge/september-5-teachers-day-in-india-1378368734-1

- STUDY INTERNATIONAL STAFF (7 Jan 2019). Where in the world are teachers most respected? Asia
Study International. Retrieved on 2 February 2020, from www.studyinternational.com/news/where-in-the-world-are-teachers-most-respected-asia/
- Sukesh PD. (n.d.). Pooja flowers and Dasapushpams. **Vaikhari**. Retrieves 24 September 2020, from www.vaikhari.org/flowers.html
- Team Dishgali. (13 november 2020). Why Mother Lakshmi is worshiped with Kheel-Batashe? Retrieved 12 January 2021, from [translate.google.com/translate?hl=th&sl=hi&u=https://www.pakwangali.in/food-news/what-is-the-importance-of-kheel-batashe-on-diwali-in-hindi/article/959117.html&prev=searchhttps://www.siamganesh.com/samaj_deepawali.html](https://www.pakwangali.in/food-news/what-is-the-importance-of-kheel-batashe-on-diwali-in-hindi/article/959117.html&prev=searchhttps://www.siamganesh.com/samaj_deepawali.html)
- Varsha Gupta. (26 July, 2016). The Importance of Durva Grass to Worship Lord Ganesha in Hinduism. **Newsgram.com**. Retrieved 11 September, 2020, from www.newsgram.com/importance-durva-grass-worship-ganesha-hinduism/
- Vidya Hattangadi. (20 August, 2020). What is so special about the fragrance of Mogra flowers. **Dr. Vidya Hattangadi Com**. Retrieved 24 October 2020, from <http://drvidyahattangadi.com/the-king-of-fragrance-mogra-jasmine/>